

Doç. Dr. Hiclal DEMİR

Hitit Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Çorum/TÜRKİYE
hiclaldemir@hitit.edu.tr
ORCID

**ROMANA YANSIYAN BİR
SÛRNÂME ÖRNEĞİ:
SURNÂME-BİR OSMANLI
MÂCERASI (İSKENDER PALA)**

AN EXAMPLE OF SÛRNÂME
(FESTIVAL BOOK) REFLECTED IN
THE NOVEL:
SURNÂME- AN OTTOMAN
ADVENTURE (İSKENDER PALA)

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 24.07.2023	Received Date: 24.07.2023
Kabul Tarihi: 12.09.2023	Accepted Date: 12.09.2023
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2023	Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Demir, Hiclal, "Romana Yansıyan Bir Sûrnâme Örneği: *Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası* (İskender Pala)", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 98-116.

Demir, Hiclal, "An Example of Sûrnâme (Festival Book) Reflected in the Novel: *Surnâme-An Ottoman Adventure* (İskender Pala)", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 98-116.

[10.28981/hikmet.1332223](https://doi.org/10.28981/hikmet.1332223)

Doç. Dr. Hiclal DEMİR

ROMANA YANSIYAN BİR SÛRNÂME ÖRNEĞİ: SURNÂME-BİR OSMANLI MÂCERASI
(İSKENDER PALA)

AN EXAMPLE OF SÛRNÂME (FESTIVAL BOOK) REFLECTED IN THE NOVEL:
SURNÂME- AN OTTOMAN ADVENTURE (İSKENDER PALA)

ÖZ

Sûrnâmeler, Osmanlı sultanlarının gösterişli düğün ve şenliklerini edebî bir dille anlatan eserlerdir. Klasik Türk edebiyatının önemli bir türü olan sûrnâmeler, kültür tarihi açısından da çok kıymetli bilgiler içerir. Doğum, sünnet ve evlenme vesilesiyle yapılan ve günlerce süren bu şenlikler, manzum ve mensur olarak kaleme alınmıştır. Devrin sosyal yaşamına dair pek çok ayrıntı içeren sûrnâmeler tarihî vesika niteliği taşır. Yeme-içme, giyim-kuşam ve eğlence anlayışı yanında dönemin sanat ve bilim alanındaki gelişmelerini bu eserlerden takip etmek mümkündür. Bu yönüyle, kültürel birikimin aktarılmasında geçmişle bugün arasında köprü kurarlar. Bu çalışmada İskender Pala'nın Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası adlı romanı, içerdiği sûrnâme hususiyetleri bağlamında incelenmiştir. Romanda olaylar, Padişah'ın üç şehzadesi için düzenlediği sünnet düğününün hazırlık aşamasından tamamlanmasına kadar geçen sürede vuku bulur. Kazasker ve Defterdar, Padişah'a sunacakları düğün hediyesi ile vezirlik makamını elde etmek isterler. Bu iki devletli arasındaki rekabet ve kendilerini bir anda bu savaşın içinde bulan üç kimsesiz delikanlının maceraları romanın dramatik yapısını oluşturur. Bu esnada bir saltanat düğünü; davetnâmenin hazırlanmasından şenlik mekânına, esnaf alaylarından nahillere, hüner gösterilerinden hediye takdimlerine kadar sûrnâmelerde anlatılan tüm aşamalarıyla tasvir edilir. Romanın kurgusu, mensur bir sûrnâme ile ustalıkla bütünleştirilmiştir. Böylece yeni neslin sûrnâme türünü tanıması, Osmanlı döneminin kültür, sanat ve eğlence anlayışını öğrenerek bugünle bağlantı kurması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Sûrnâme, Roman, İskender Pala, Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası.

ABSTRACT

Sûrnâmes (festival books) are works that describe the flamboyant weddings and festivals of the Ottoman sultans in a literary language. Sûrnâmes, which are an important genre of Classical Turkish literature, also contain very valuable information in terms of cultural history. These festivities, which took place on the occasion of birth, circumcision and marriage and lasted for days, were written in verse and prose. Sûrnâmes, which contain many details about the social life of the period, are historical documents. In addition to the understanding of eating and drinking, clothing and entertainment, it is possible to follow the developments in the field of art and science from these works. In this respect, they build a bridge between the past and the present in the transfer of cultural accumulation. In this study, İskender Pala's novel Surnâme-An Ottoman Adventure has been examined in the context of the sûrnâme (festival book) features it contains. The events in the novel take place in the period from the preparation stage to the completion of the circumcision wedding organized by the Sultan for his three princes. Kazasker and Defterdar want to obtain the office of vizier with the wedding gift they will present to the Sultan. The rivalry between these two states and the adventures of three orphans who suddenly find themselves in this war form the dramatic structure of the novel. In the meantime, a sultanate wedding is described with all its stages described in the sûrnâmes, from the preparation of the invitation to the festival venue, from tradesmen's processions to nahils (a fancy thing in Ottoman festivities), from skill shows to gift presentations. The fiction of the novel is masterfully integrated with a prose sûrnâme. Thus, it was ensured that the new generation got to know the type of sûrnâme, and learned the culture, art and entertainment understanding of the Ottoman period and made a connection with today.

Keywords: Classical Turkish Literature, Sûrnâme (festival books), Novel, İskender Pala, Surnâme-An Ottoman Adventure.

Giriş

Sûrnâmeler, Osmanlı saltanatında sünnet, evlenme ve doğum münasebetiyle yapılan şenlikleri tasvir eden edebî eserlerdir. Şehzadelerin sünnet törenleri için yapılanlara “sûr-ı hitan”; padişah kızlarının evlilikleri için düzenlenenlere “sûr-ı arûs, sûr-ı velîme, sûr-ı cihâz; şehzade ve sultanların doğumu vesilesiyle yapılanlara da “vilâdet-i hümayûn” adları verilir. Osmanlı kültür tarihi açısından çok önemli bilgiler içeren sûrnâmeler; manzum ve mensur olarak yazılmıştır.

Klasik Türk edebiyatında sûrnâmeler müstakil bir eser olarak kaleme alındığı gibi nesip kısımlarında düğün ve şenlikleri anlatan kasideler de yazılmıştır. Bunlara “sûriyye kasideleri” denir. Ayrıca yapılan şenlikleri anlatan tarih manzumelerine de (sûriyye tarihleri) sıkça rastlanır. Müstakil olarak yazılan manzum sûrnâmelerde şairler genellikle konuyu istedikleri kadar genişletme olanağı sunan mesnevi nazım şeklini tercih etmişlerdir. Hatice Aynur, Divan edebiyatında kasideler ve tarih manzumeleri dışında bu türe giren on dokuz eser tespit edildiğini belirtir. On bir ayrı töreni konu alan bu eserlerin dokuzu evlilik, altısı sünnet, ikisi hem sünnet hem evlilik, ikisi de padişah kızlarının doğumunu anlatmaktadır (Aynur, 2007, 566). Sûrnâmeler üzerine çok kapsamlı çalışmalar yapan Mehmet Arslan’ın tespitlerine göre ilk müstakil sûrnâme, Gelibolulu Âlî’nin 1582’deki muhteşem düğünü¹ anlattığı *Câmi’ü’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* adlı 2775 beyitlik manzum surnâmesidir. Son müstakil sûrnâme ise 1858’de Abdülmecid’in kızları Cemile Sultan ile Mahmud Celaledin Paşa’nın ve Münire Sultan ile İbrahim İlhami Paşa’nın evlenmeleri dolayısıyla yapılan düğünü anlatan Nâfi’nin kaleme aldığı *Sûrnâme-i Selâtin* veya *Peyâm-ı Sûr* adıyla anılan 14 varaklık mensur sûrnâmedir (Arslan, 2008, 30)².

Sûrnâmelerin yazılış sebeplerinin başında “câize” gelir. Divan edebiyatı geleneği içinde telif ücreti özelliği taşıyan câizelerle şairler, maddi olarak desteklenerek daha güzel eserler vermeleri için teşvik edilirdi. Bu câizeler nakit para ve altın yanında makam, mevki, tımar, at veya bir ev de olabilirdi. Bu maddi karşılıkların yanı sıra şair, yazdığı eserle kendini kabul ettirmek ve adını duyurmak gayesi içindeydi. Mensur sûrnâmelerde ise şairler

¹ III. Murat’ın şehzadesi III. Mehmet için 1582 yılında yaptırdığı sünnet düğünüdür. Mehmet Arslan, bu düğünden bahseden tüm yerli ve yabancı kaynakların değil Osmanlı İmparatorluğu’nda bütün dünya üzerinde gelmiş geçmiş en muhteşem şenliğin bu sünnet düğünü olduğu konusunda hemfikir olduklarını belirtir.

file:///C:/Users/user/Downloads/Turkler_Cilt_11_pdf.pdf (E. T. 22.05.2023)

² Mehmet Arslan, Klasik Türk edebiyatında yazılmış manzum, mensur sûrnâmeleri; sûriyye kasideleri ve tarihlerini *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri* başlığı altında 8 cilt olarak yayımlamıştır. İlk 7 ciltte tespit edilen manzum/mensur müstakil sûrnâmelerin transkripsiyonlu metni verilmiş, bu metinler esas alınarak her şenliğin muhtevası bütün yönleriyle incelenmiştir. Bazı eserlerin sonuna o eserde adı geçen kişi ve yer isimlerini içeren ayrıntılı bir indeks eklenmiştir. 8. cilt ise “sûriyye kasideleri ve tarihleri”ne ayrılmıştır. Bu ciltte çoğunluğu sarayla irtibatlı, birkaçı saray dışında yapılan muhtelif şenlikleri anlatan kaside veya tarih manzumesi şeklinde yazılmış yüzlerce şiir değerlendirilmiştir.

genellikle kâtibi oldukları kişilerin emriyle eseri yazdıklarını belirtmişlerdir (Arslan, 2008, 33-37).

Manzum ve mensur surnâmeler arasında anlatım bakımından bazı farklılıklar dikkat çeker. Manzum eserlerde şairin sanat gösterme gayreti, vezin ve kafiye sınırlamaları şenlik alanının daha az tasvir edilmesine sebep olmuştur. Mensur surnâmelerde ise amaç, olayları günü gününe ve ayrıntılarıyla anlatmaktır. Söz sanatları ikinci plandadır. Mehmet Arslan, mensur surnâmelerin bu yönleriyle tarih metinlerine benzediğini belirtir. Ancak anlatımı güçlendirmek için araya şiirler serpiştirilmesi, bakış açısının katı ve yargılayıcı değil müsamahakâr ve eğlenceye yönelik olması gibi özellikleriyle mensur surnâmeler tarih metinlerinden ayrılır (Arslan, 2008, 24-25). Tarihçilerin kuru ve didaktik ifadelerle anlattığı saltanat şenlikleri, surnâmelerde tüm ayrıntılarıyla ve gösterişli bir üslupla tasvir edilmiştir.

Surnâmelerde -o şenliğe has bazı farklılıklar bir tarafa bırakılırsa genel olarak belli bir sıra dâhilinde belli hususların anlatıldığı görülür. İlk olarak şenlik öncesi hazırlıklara değinilir. Padişahın fermanıyla halka ilan edilen düğün; davet mektubunun yazılması, surnâmenin tayini ve diğer görevlendirmelerle resmen başlamış olur. Düğün alanının hazırlanması, ziyafet sofraları için tedarikler, nahıl alayları, takdim edilecek hediyeler, esnaf geçitleri, musiki fasılları, gece şenlikleri, havai fişekler vb. faaliyetler aylar öncesinden planlanarak düğün gününe yetiştirilir. Hiçbir şeyin aksamaması ve padişaha mahcup olmamak için devlet adamları olağanüstü bir çaba gösterirler.

Devrin eğlence anlayışı, giyim-kuşam özellikleri ve yeme-içme alışkanlıklarını yansıtmaları bakımından çok kıymetli bilgiler içeren surnâmeler, kültür tarihinin yanı sıra siyaset, sosyoloji ve iktisat bilimlerine de önemli veriler sağlar. Yazdıkları devrin toplumsal ve siyasi yapısına, kültürel özelliklerine ışık tutarak bir “kültür hazinesi” özelliği taşır.

Kültürel birikim, nesilden nesile aktarılarak bireyin içinde yaşadığı toplumla güçlü bağlar kurmasını sağlar. Bugünü anlamasına ve hayatı anlamlandırmasına yardımcı olur. Bu bağlamda, geçmişle bağları pekiştirmeyi sağlayan “kültür hazinesi” hüviyetindeki surnâmelerin günümüz insanına ulaşması son derece önemlidir. Değişen toplumsal yapı ve dildeki değişimler kimi zaman bu eserlerin okunup tahlil edilebilmesini zorlaştırır. Surnâmelerin yeni nesillere nasıl ulaştırılabileceği hususu, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir sorunsaldır. Bu konuda farklı yöntemler denenebilir. Surnâme türünün günümüzde çok okunan edebî türlerden birinin içinde özünü muhafaza ederek yer bulması bir yöntem olabilir. İskender Pala'nın *Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası*³ adlı romanı bu türden bir amaca hizmet etmektedir. Bir macera romanı olarak da okunabilecek eserde olayların vuku bulduğu süre, Padişah'ın üç şehzadesi için yaptıracağı sünnet düğününün hazırlıkları ve on

³ İskender Pala romanın isminde “surnâme” yazımını tercih etmiştir. Makalede, tür adı olarak kullanıldığında “sûmâme” şeklinde yazılacaktır.

beş gün süren şenlikleri kapsamaktadır. Dolayısıyla romanın alt katmanında baştan sona bir Osmanlı saray düğünü ve şenliği tüm ayrıntılarıyla anlatılır. Okurun romanın dramatik yapısını takip ederken Osmanlı dönemindeki bir düğünün aşamalarını ve devrin eğlence anlayışını sezmesi amaçlanır.

Bu çalışmada, modern bir edebî tür olan romanın içinde Klasik Türk edebiyatına ait surnâme türünün nasıl yer aldığı, surnâmelerdeki anlatım gücü ve malzeme zenginliğinin romana nasıl yansıdığı incelenecek, böylece romandaki atmosferi oluşturan şenlik unsurları, “mensur surnâme” bağlamında değerlendirilecektir.

I. *Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası*

İskender Pala'nın 2022 yılında yayımlanan *Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası*⁴ adlı romanı, Osmanlı padişahının üç oğlunun sünnet düğünü münasebetiyle hazırlanan ve on beş gün sürecek olan şenliklerin hazırlık aşamasından düğünün sonuna kadar yaşananları konu edinir. Romanda padişahın ismi ve olayların geçtiği tarih belirtilmemiştir. Dolayısıyla eserde anlatılan düğünü Osmanlı dönemindeki belirli bir şenlik ile özdeşleştiremeyiz. Nitekim kendisiyle yapılan bir söyleşide Pala, Osmanlı'da 1582 ve 1720 şenliklerinin ihtişamından söz eder ve romanda anlattığı düğün için “Osmanlıda herhangi bir sultanın düğünü olabilir.”⁵ ifadesini kullanır. Bu yönüyle roman, Osmanlı döneminde yapılan tek bir şenliğe odaklanmamış, geçmişin eğlence kültürü; içinde hırs, intikam, aşk ve mücadelenin olduğu kurmaca bir metinle anlatılmıştır.

Roman, düğün hazırlıklarının konuşulduğu divan toplantısı ile başlar. Toplantı esnasında sadrazamın şehit olduğu haberi gelmiştir. Padişah, sadrazamın yerine geçecek vezirin kim olacağına düğün esnasında karar vereceğini, düğünden sonra da mührü kendisine teslim edeceğini söyler. Padişah'ın bu sözleri, Kazasker ve Defterdar arasındaki rekabeti gün yüzüne çıkarır. Sadrazamlığa terfi edecek vezirin yerinde ikisinin de gözü vardır. Hem düğün esnasındaki çalışmaları hem de Padişah'a sunacakları hediye ile birbirlerinin önüne geçmeye çalışırlar. İki de amaçlarına ulaşmak için her kötülüğü yapabilecek kadar ihtiraslıdır. Birbirlerinin ayağına çelme takmak için maiyetlerindeki adamlarla yasadışı yollara başvururlar. Kazasker, Padişah'ın saatlere olan ilgisi sebebiyle aylar öncesinden Paris'e bir oturtma saat siparişi vermiş, saatin o güne kadar Osmanlı ülkesine gelmiş hiçbir saate benzememesini şart koşmuştur. Ülkeye getirilirken anahtarı kaybolan saatin kilidini açmak için Dobra Hatun'un külhanında kalan kimsesiz çocuklardan biri olan kilit ustası Nasrettin'den yardım istenir. Diğer yandan Defterdar da Kırım'daki tüm varlığını satıp 3000 yeni altın (zer-i mahbup) darp ettirmiştir. Piyasayı rahatlatıp ülkeyi mali sıkıntıdan kurtarmak için Padişah'a düğün hediyesi olarak sunacaktır. Kazasker'in kethüdası Kurt Çelebi ile Defterdar'ın

⁴ Pala, 2022.

⁵<https://www.aa.com.tr/tr/kultur/surname-tarihin-eglenceli-dugunlerine-bir-kapi-araliyor/2739787> (E. T. 25.06.2023)

kapıcısı Bülbül Ağa, birbirlerine düşman bu iki devletlinin lehine çalışmış gibi görünüp aralarında anlaşarak menfaatleri doğrultusunda iş tutarlar. Defterdar'ın ayağını kaydırmak isteyen Kazasker, altınları sahtesiyle değiştirerek onu saf dışı bırakma planı yapar. Bunun için de yine Dobra Hatun külhanından şekerci ustası Zeyrek Şaban seçilir.

Dobra Hatun, İstanbul'daki evsiz çocukların şefkatli annesidir. Onları külhanında himaye eder; dilendirmez, eğitir ve meslek sahibi yapar. Külhandan yakın arkadaş olan Nasrettin ve Zeyrek Şaban, Kurt Çelebi ve Bülbül Ağa'nın niyetlerini fark edip onların planlarını alt üst ederler. Nasrettin, saat konusunda deha kardeşi Nusrettin'in yardımıyla Kazasker'in Padişah'a takdim edeceği saat başı dua okuyan oturtma saatin salyangoz körüğünü değiştirir. Böylece saat, Padişah'a dua değil beddua okur hâle getirilir. Diğer yandan Defterdar'ın hediye olarak sunduğu altınların sahte olduğu anlaşılır. Sonuçta Nasrettin ve Nusrettin, seneler evvel Saatçi Kethüdası oldukları dönemde evlerini kundaklayarak anne, baba ve kız kardeşlerini öldüren, şu anda devletin üst kademelerine gelmiş Kazasker ve Defterdar'dan intikamlarını almış olurlar. Nasrettin, Nusrettin ve Zeyrek Şaban; Dobra Hatun'un külhanında öğrendikleri "haksızlığa karşı susmayı hakka karşı hürmetsizlik sayma" prensibiyle kötülükle mücadele etmişler ve böylece devleti bu iki zararlıdan kurtararak Padişah'ın ihsanlarına nail olmuşlardır.

II. Bir Saltanat Şenliği

Romanda; sünnet düğünü sebebiyle Kazasker ve Defterdar'ın Padişah'a takdim edeceği hediyeler, kimsesiz üç delikanlının yollarının devletlilerle kesişmesine sebep olmuştur. Hediyelerin akıbetinin ne olacağı romanın sonuna kadar türlü maceralarla okura merak ettirilirken bir saltanat şenliği, başlangıcından sonuna kadar ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir. SŪrnâmelerde anlatılan düğün sürecine ait unsurlar, gün gün bu macera romanında yer bulur. Düğünün ilanından ön hazırlıklara, ziyafetlerden halkı eğlendiren hüner gösterilerine, deniz şenliklerinden hediye takdimlerine kadar bir saltanat düğününde görülen her ayrıntı canlı bir şekilde anlatılmıştır. Romandaki bu unsurları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

II.1. Sünnet Düğününün İlanı

Padişah'ın üç şehzadesinin sünnet düğününe bir yıl önceden karar verilmiş, her husus en ince ayrıntısına kadar gözden geçirilerek tarih belirlenmiştir. Düğün zilkade ayının ikinci çarşamba günü başlayacak ve geceli gündüzlü on beş gün sürecektir. Hazırlanan davet mektubu ulaklar vasıtasıyla dünyada hüküm süren sultanlara, onların elçilerine, voyvodalara daha sonra da ülke içinde vezirlere, beylerbeylerine, ulemaya, şeyhülislama ve diğer devlet erkânına tek tek gönderilecek; halk da tellallar vasıtasıyla düğüne davet edilecektir. Padişah'ın tertip ettiği sünnet düğünü, görüldüğü üzere, düğünün ötesinde anlamlar taşımaktadır. Mehmet Arslan, Osmanlı düğün ve şenliklerinin sebep ve fonksiyonlarından söz ederken bu sebeplerin en

önemlisinin iç ve dış dünyaya karşı devletin ve onun sembolü padişahın üstünlüğü ve ihtişamının sergilenmesi olduğunu söyler (Arslan, 2008, 135). Diğer yandan böyle büyük çapta bir şölen, halkın tanışıp kaynaşmasına, eğlenip sıkıntılarından uzaklaşmasına vesile olacak; esnafın kalkınmasına da katkı sağlayacaktır. Romanda bu durum Padişah'ın ağzından şöyle ifade edilir:

Ezcümle memleketimizde toy kurula, şenlik ve şölen ola. İslam'ın muzaffer ordusu olan evlatlarım başta olmak üzere milletim birbiriyle kaynaşa, tanışa ve geçen yıl kasabalarımızı yıkan zelzelenin acısı hafifletile. Dahı esnaf ve asker kullarım kalkınsın, şehirde ticaret ve sınaate bereket gelsin, çarşıya pazara bolluk olsun, yedi düvel dahi Osmanoğlu mülkünün üstünlüğünü ve ihtişamını on beş gün müddetle görsün, yaşasın, hissetsin (Pala, 2022, 13-14).

Ayrıca bu tür düğünlerin hayır-hasenat yönü de vardır. Romanda Padişah'ın üç şehzadeyle birlikte -bire bin hesabıyla- İstanbul ve civarındaki üç bin çocuğun sünnet edileceği ilan edilir.

II.2. Şenlik Hazırlıkları

Düğün ve şenlikler, Osmanlı saltanatının ihtişamını ve padişahın halkına karşı el açıklığını göstermek için bir vesiledir. Romanda Padişah, üst düzey görevlendirmeleri yaptıktan sonra hiçbir masraftan kaçınılmamasını özellikle vurgular. Mutfak emini Halil Ağa, “düğün emini” tayin edilir. Törenin her aşamasında yetki ve sorumluluk sahibidir. Düğünün bütün icraatından da Defterdar sorumlu olacak, Padişah'tan emir alıp ona hesap verecektir.

Defterdar ve düğün emini Halil Ağa hazırlıkları gözden geçirirken yeme-içme, musiki ve eğlence başlıklarını ayrı ayrı ele alırlar. Düğünün ana kalemlerinden biri yeme-içmedir. On beş gün boyunca davetlilerin yedirilip içirilmesi özel bir hazırlık gerektirir. Halil Ağa bunun için yapılan ön hazırlıkları şöyle sıralar: “Kocaeli bölgesinden on bin kadar ağaç sini, Bursa veya Tekirdağ taraflarından üç-beş bin ördek, sekiz-on bin tavuk, Yenice ve Taraklı civarından kuzular, koyunlar, danalar; düğün alanında tablalar, mahyalar için her türlü emir verilmiştir” (Pala, 2022, 61). Helva ve şerbetler için de altı bin okka şeker tedarik edilmiş, emirler yazılıp ustalar görevlendirilmiştir.

Düğün, yeme-içmenin yanında eğlence demektir. Seyirlikler için esnaf loncalarına tezkireler yazılmış, düğünün devam edeceği on beş gün boyunca geçit yapacak şekilde gün gün program yapmaları istenmiştir. Musiki için İstanbul'un seçkin hanende ve sazandelerinden yüz-iki yüz kişi haberdar edilecek; Bağdat, Bursa, Kırım, Edirne gibi vilayetlerden sanatçılar ve sanat kumpanyaları davet edilecektir. Şehzadeler adına yapılacak nahıllar için demirci ustaları, mimarlar, dülgerler vb. sanat erbabı belirlenip işlerini en güzel şekilde yapmaları sağlanacaktır. Diğer yandan, halkı eğlendirmek için çengi kolları ve hokkabazdan ayıbaza, yılanbazdan köpekbaza memlekette hüner sahibi kim varsa bulunup çağrılacaktır. Ayrıca, bu düğüne özel yenilikler de yapmak isterler. Halil Ağa'nın önerisiyle, şair ve bestekârlara

düğüne has yeni şarkılar sipariş etmeye karar verirler. Düğün kitabı için vakanüvisler görevlendirilecek, bu kitapları rengarenk süsleyecek nakkaşlar bulunacaktır. Üç şehzadenin sağlıklı sünnet edilmesi için de Defterdar, hekimbaşı ile bizzat görüşmek ister.

Son olarak düğün programının hazırlanması üzerinde durulur. Bütün faaliyetlerin günlere göre listelenmesi ve şehrin belli yerlerine asılmasına karar verilir. Böylece İstanbul halkı, hangi gün ne tür şenliklerin olduğunu önceden bilecektir.

II.3. Şenlik Programı

Romanda on beş gün sürecek şenliğin programı gün gün verilmemekle birlikte dramatik örgü içinde faaliyetler yer yer anlatılmaktadır. Düğünün başlangıç günü ve özellikle son beş günün etkinlikler dökümü ayrıntılarıyla takip edilebilmektedir.

On beş pare top atışıyla resmen başlayan düğünde ilk gün Padişah kula atı ile meydana gelecek; ardından devlet erkânı, misafirler ve halk alana toplanacaktır. Cirit oyunu, kukla, hokkabaz, canbaz gösterilerinden sonra ikindi vakti yeniçerilere helva dağıtılacak, akşam da Sultan vezirlere yemek ikram edecektir.

On birinci gün; gündüz Ok Meydanı'nda esnaf alaylarının geçidi vardır. Cuma namazından sonra Eski Saray'da Valide Sultan'ın arzusuyla hanedanın geçmişine mevlit okutulacak, mevlit sebebiyle de ilmiye sınıfına on bin sahan pilav dağıtılacaktır. İkinci vakti yeniçeriler At Meydanı'nda ortalar ve bölükler olarak ikiye ayrılıp kale kuşatacaklar, sonra da iki takım hâlinde salıncak kurup sallanacaklardır.

On ikinci gün; esnaf alaylarının geçidi, elçilerin Sultan'a hediye takdimleri ve diğer gösterilerle devam edecektir.

On üçüncü gün; Ok Meydanı'nda yağlı direğe tırmanılacak, akşam Tersane Bahçesi'nde derya seyri ile birlikte Defterdar hediyesini takdim edecektir.

Eğlencenin zirve günü olan on dördüncü gün bütün şenlikler At Meydanı'nda yapılacaktır. Divanyolu'ndan Eski Saray'a kadar uzanan geceli gündüzlü eğlencelerin düzenleneceği bu günde şehzadeler sünnet edilecek, nahıllar yürütülecek, şeker bahçesi halka açılacaktır. Ayrıca Padişah halkına nimetler dağıtacak, Kazasker hediyesini takdim edecektir.

II.4. Şenlik Mekânı ve Düzeni

Osmanlı düğünlerinde şenliğin gerçekleşeceği mekân belirlendikten sonra aylar öncesinden hazırlıklara başlanırdı. Mehmet Arslan, bu mekâna öncelikle padişah için özel bir bölüm yapıldığını belirtir. Bu yer, padişahın bütün düğün alanını temaşa edebileceği niteliktedir. Şehzadelerin şenlikleri izleyebilmeleri ve sünnet sırasında kalabilmeleri için süslü çadırlar kurulurdu. Ayrıca davetliler, oyuncular ve göstericiler için önceden tespit edilen yerlere

çadırlar, obalar kurulur, bu yerlerin asayışı ve temizliği sağlanırdı (Arslan, 2008, 146). Türk edebiyatında yazılmış surnâmelere bakıldığında daha çok At Meydanı, Ok Meydanı, Yeni Saray ve çevresi, Dolmabahçe ve çevresinin şenlik mekânı olarak seçildiği görülür. Bu büyük meydanların yanı sıra şehrin birçok noktasında da şenlikler eşzamanlı devam etmiştir.

Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası adlı romanda şenlik ve eğlenceler için birkaç meydanın ve bölgenin ismi anılmaktadır. Bu mekân çeşitliliği, şenliklerin kapsamının ne kadar geniş olduğunun da göstergesidir. Ok Meydanı, At Meydanı, Eski Saray Bahçesi ve Tersane Bahçesi geniş çaplı eğlencelerin yapıldığı yerler olarak özellikle vurgulanır.

Romanda, İstanbul'un en geniş şölen alanı sayılan ve kalabalık şenlikler için son derece uygun olan Ok Meydanı'ndaki hazırlıklar ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Buraya; saray mensupları, devlet adamları, elçiler, şehir dışından gelen misafirler, halk ve hizmetliler için çadırlar günler öncesinde kurulmaya başlamıştır. Otağların bir kısmı halka halka, bir kısmı da bir hizada tutulmuş, birbirine olan mesafesine ve kapı-pencerelerinin gün ışığı almasına dikkat edilmiştir. Teşrifat kaideleri gereği bu çadırlar, renk ve büyüklüklerine göre sıralanmıştır. Meydanın son hâlini gören Kurt Çelebi, hazırlıklardan sorumlu Defterdar'ı şöyle takdir eder: "Ne diyeyim, adam Okmeydanı'na bir şehir kurmuş; iki ay gibi kısa bir sürede!" (Pala, 2022, 199)

Büyük kalabalıkların toplandığı şenlik alanlarında düzenin sağlanması son derece önemlidir. Bu konuda "tulumcu" denen kolcular görevliydi. Metin And, tulumcuların içlerini hava ya da suyla şişirdikleri keçi derisinden yapılmış tulumlar taşıdığını, bunları halka vurarak meydan açtıklarını belirtir. Böylece her türlü taşkınlığı, kargaşayı önleyip halkın seyirlik oyunları rahatça seyretmesini sağlıyorlar, görünüşleri ve yaptıkları hareketlerle de halkı güldürüyorlardı (And, 2020, 61-62). Bunun yanında tulumcuların ellerindeki içi su dolu tulumlarla düğün alanının temizliğini yapma, sulama, toz kalkmasını önleme gibi görevleri de vardı (Arslan, 2009b, 95).

Romanda, şenlikler esnasında gösteri alanlarını açık tutmaya çalışan tulumcuların görünüşleri ve görevleri ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Bir yandan asayışı sağlayan diğer yandan halkı güldüren tulumcular, kapı kethüdarları ve muhızr ağa neferlerinden seçilmiş; meşin elbiseler, külahlar, şalvarlar giydirilerek meydanlara salınmışlardı. Asli görevleri çevreyi temiz tutmaksa da gösteri zamanlarında tulumlarıyla komik hareketler yapıyor, gösteri alanıyla seyircileri birbirinden ayırmaya çalışıyorlardı. Reisleri bir eşek üzerinden emirler vererek onları yönlendiriyor, cin askeri denen yamakları da kendilerine yardımcı oluyordu. Bülbül Ağa, tulumcuların intizam içinde, kimseyi kırmadan ve halkı güldürerek görevlerini yaptıklarını görünce kaba güçle yapılacak işe eğlence kattığı için Sultan'a gönülden minnet duymuştur (Pala, 2022, 176-177).

III. Dügün Kuşu-Simurg

Şenliklerde uçurulan Anka kuşu, genellikle kuş tüyü esnafı tarafından renkli tüylerle hazırlanırdı. 1582 şenliğini resimleyen Osman Nakkaş'ın minyatürlerinden birinde resmin en üstünde Anka/Simurg'un uçtuğu görülmektedir (And, 2020, 126). Bu şenliği anlatan İntizâmî'nin *Sûrnâme*'sinde de kâğıttan yapılmış Simurg şeklinde bir kuştan söz edilmiştir. Uçurtmaya benzeyen bu kuş, rüzgârın etkisiyle sanatkârının elinden kaçmış, Kumkapı civarında bir yere konmuştur. Sahibi tamir edip At Meydanı'nda tekrar uçurmuştur. Uçurtma şeklindeki kuş o kadar yükseğe çıkmış ki uzaktan sinek kadar görünüyormuş. İzleyenler şaşkınlığını gizleyememiş ve sahibini takdir etmişler (Arslan, 2009a, 97).

Sözü edilen Simurg'a romanda da yer verilmiş, bu büyük kuş "kâğıttan yapılmış devasa bir uçurtma" olarak tasvir edilmiştir. Bir ismi de "dügün kuşu" olan Simurg'un Ayasofya üzerinde rengarenk kanatlarıyla uçuşu, düğünün başladığına işaretler. Sultan'ın düğünü başlatmak üzere saraydan çıktığını gösterir. Çok uzaklardan fark edilen bu dev uçurtmayı gören herkes Sultan'ın geçişini izlemek için Ayasofya önünde toplanacaktır.

Simurg'dan romanda -farklı şekilde- bir kez daha söz edilmiştir. Dügünün on birinci günü Padişah, Cuma selamlığından sonra şeker bahçesini gezmeye gelir. Bahçenin girişine şekerden muhteşem bir kapı yapılmıştır. Sultan buradan geçmek üzereyken bahçeden yüzlerce güvercin havalanır ve gökyüzünde ilk günkü Simurg yeniden belirir. Yedi kuyruklu dev Simurg bu kez şeker tozundan yapılmıştır ve ayakları incecik sicimle birbirine bağlı güvercinler tarafından uçurulmaktadır. Padişah eline verilen ipi çektikçe güvercinler ayaklarındaki düğümde kurtulup uçmaya başlar. Simurg önce düşer gibi olur, daha sonra toz hâlinde savrulup havaya karışır. Simurg'u bu şekilde tasarlayan şeker ustası, özgürlüğüne kavuşan güvercinler vasıtasıyla Padişah'a esirlerin durumunu hatırlatmıştır. Padişah, Kazasker'e seslenir ve ihanet içinde olmayan üç bin mahkûmu azat etmesini ister. Görüldüğü üzere düğün ve şenlikler aynı zamanda Osmanlı padişahlarının merhamet ve bağışlayıcılığını gösterme vesileleridir.

IV. Dügün Süsleri-Geçit Alayları

IV.1. Nahıllar

Osmanlı saray düğünlerinin önemli unsurlarından biri nahıllardır. Sözlüklerde "fidan, hurma ağacı, balmumundan yapılan ağaç" gibi farklı anlamlarına rastlanan "nahıl" bir kültür unsuru olarak düğünlerde ve şenliklerde servi ağacını andıran üç boyutlu bir süs görselinin adıdır. Mehmet Zeki Pakalın nahılı şöyle tanımlamıştır: "Balmumundan yapılarak gelinin yahut sünnet çocuğunun önünde götürülen insan, hayvan resimleri, meyva, çiçek ve kıymetli taşlarla ve sırma, klaptan gibi parlak teller ve yaldızlı kâğıtlarla süslü ağacın adıdır" (Pakalın, 1983, 642). Özdemir Nutku, nahılların Anadolu ritüellerinin temel konusu olan bolluk, güç ve çoğalmayı simgeleyen phallic süslerin bir uzantısı olduğunu belirtir (Nutku, 1972, 65). İhtişamı ile

halkta hayranlık uyandırması beklenen nahıllar, Osmanlı hükümdarlarının güç ve zenginlik göstergesi olarak düğünlerin önemli bir görsel zenginliği idi.

Nahılların yapılışı hakkında bilgi veren İ. Hakkı Uzunçarşılı, nahılın evvela ince altın ve gümüş tellerden ve balmumundan iskeletinin yapıldığını, daha sonra çiçek, kumaş, meyve ve hayvanat resimleriyle üzerlerinin süslendiğini belirtir. Nahıllar; büyük, orta ve küçük olmak üzere üç şekilde yapılırdı. Büyük nahıllar şehzade sünnetlerinde ve sultan evlenmelerinde birkaç adet olur, bunların yanında yirmi-otuz kadar küçük nahıllardan da bulunurdu (Uzunçarşılı, 1976, 56-57). Nahıllar çoğunlukla servi ağacı şeklinde yapılmıştır. Hurma ağacı şeklinde yapılanların dallarına, mumlar, süsler ve mulajlar takılmıştır (Nutku, 2006, 300).

Büyük nahılların yürütülmesi esnasında -sonradan yapılmak üzere- evlerin cumba ve şahnişinleri, duvarları yıkılabiliyordu. 1582 şenliğinde yapılan beş büyük nahıl bir hafta müddetle halkın görmesi için şehirde dolaştırılmış, bu esnada nahılların geçmesine engel olan evlerin saçakları ve bazı duvarlar yıktırılmıştır. Ancak daha sonra Şehir Emini vasıtasıyla yıkıklar tamir edilmiştir (Uzunçarşılı, 1976, 60). III. Ahmet'in 1720'de düzenlediği şenlikte de onarım ve yapım parası, yıkım yapıldığı sırada hemen ödenmiştir (And'dan akt. Nutku, 1987, 68).

Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası'nda da nahılların anlatımına özel bir önem verilmiştir. Padişah'ın Eski Saray'ı ziyareti esnasında nahıl çalışmalarını Defterdar şöyle anlatır: "Haşmetli hünkârım! Sünnet edilecek nurlu ve uğurlu şehzadelerinizin -Allah ömürlerini uzun etsin- her biri için şurada üç ayrı nahıl iskeleti inşa olunmaktadır. Nahılların her biri yirmi altı arşın yükseklikte olup beş buçuk arşın tabana oturacaktır. Bu ebatlar nahılların sokaklarda emniyetle yürütülebilmesi içindir" (Pala, 2022, 84). Padişah bu nahılların en yüksek kaç arşın yapılabileceğini sorduğunda ustalar 60 arşına kadar çıkabileceklerini söylerler. Bunun üzerine Padişah, üç şehzadesi için nahılların 66 (Allah adının ebce karşılığı), 63 (Peygamber Efendimizin dünyada ömür sürdüğü yıl) ve 60 (Padişah'ın yaşı) arşın yüksekliğinde yapılmasını ister. Nahılların geçişini engelleyebilecek Tavuk Pazarı civarındaki ahşap çıkmalar yıktırılacaktır. Bu nahıllar rengarenk şekerlerle donatılacak, dallarına şekerden kuşlar, salkım salkım meyveler asılacaktır. Herkesi şaşırtan bu karar, Padişah'ın emellerinin yüksekliğine yorulmuş, dillere destan bir düğünün işareti sayılmıştır.

Romanda büyük nahılların yanında Topçular Ocağı'nın hazırladığı özel bir nahıldan da söz edilir. Padişah, Tersane Bahçesi'ndeki seyir köşkünde şenlikleri izlerken gelen selvi ağacı boyundaki bu nahılın meyveleri şekerden değil havai fişeklerden yapılmıştır. Bir süre sonra selvi nahılındaki fişekler patlamaya başlar ve yelpaze gibi yükselip çevreyi aydınlatır.

IV.2. Şeker Bahçesi

Düğün ve şenliklerde şekerden yapılmış çeşitli şekiller, hayvanlar, ağaçlar, çiçekler, meyveler vb. şenliğe orijinallik katan unsurlardır. Surnâmelerde bu tasvirler "şeker âlâtı" adı verilmiştir. Bu tasvirler nahıllar

gibi bir alay hâlinde seyircilerin önünden geçirilerek ziyafet alanına getirilir, burada sergilendikten sonra davetliler ve seyirciler tarafından yağmalanırdı (Arslan, 2008, 202).

Romanda, Osmanlı şenliklerinin bu geleneğine ayrıntılılarıyla yer verilmiştir. Padişah ve diğer devlet adamları hazırlıkları kontrol için Eski Saray'a gittiklerinde bahçenin neredeyse tamamının tarhlar şeklinde şeker odacıklarına döndürüldüğünü görürler. Aralarında gezinti mahalleri oluşturulmuştur. Bahçe şöyle tasvir edilir: "Her yanda dallı yapraklı ağaçlar, çiçekler, kuşlar, kümes hayvanları, kirpiler, tavşanlar vardı ve üç bin sünnet çocuğunun yağmalamasına yetecek kadar da çoktu; hepsi şekerden" (Pala, 2022, 83). Pembe güller, dallarından altınlar sarkan insan boyunda bir erik ağacı, çocukların tırmanacağı bir kale yine şekerden yapılmış görseller olarak tasvir edilir.

Düğünün on üçüncü günü Padişah Cuma namazından sonra Divan Yolu'nun iki yakasında biriken halkın tezahüratları eşliğinde Eski Saray'a gelir. Maiyetinde devlet erkânı, Hanım Sultan, şehzadelerin anneleri ve şehzadeler vardır. Önce şeker ustalarının bütün maharetlerini gösterdiği şeker bahçesi gezilir. Sultan'ın gururu olan şeker bahçesi, sadık tebaasını şekerle besleyecek kadar önemseyişinin de mecazi bir anlatımıdır. Yağmadan önce Şeyhülislam Efendi kısa bir dua okur. Şehzadeler kendilerine ait nahıllara el uzatıp birer çiçek koparırlar ve sonra ortalık karışır. İçinde şekerden meyveler, yapraklar, kuşlar, kümes hayvanları bulunan on beş dönümlük şeker bahçesi, sevinç çığlıkları ve haykırışlar arasında binlerce kişi tarafından yağmalanır. Sultan'ın neşeyle izlediği yağma iki saatten fazla devam edecektir. Binlerce kişinin katıldığı yağmada kimsenin zarar görmemesi için tulumcular görevlerinin başında hazırdır.

IV.3. Esnaf Alayları

Esnaf alaylarının geçişi, saray düğünlerinin ihtişamlı gösterilerindedir. Hilmi Uran, Osmanlılar döneminde esnafın alaylar teşkil ederek geçişinin padişah cülusları, padişahın büyük bir zaferden dönüşü ve görkemli düğünler gibi durumlarda yapılan ve gece gündüz devam eden eğlence türlerinden olduğunu belirtir (Uran, 1941, 34). Esnaf, bu geçişler esnasında mesleklerinin en can alıcı kısmını sultanın önünde sergiler ve düğün için hazırladıkları hediyeleri takdim ederdi. Bu gösteriler aynı zamanda devletin önemli kurumlarından esnaf teşkilatına verilen değer de göstergesiydi.

Sûrnâmelerdeki anlatımdan yola çıkarak Mehmet Arslan esnaf geçitlerin detaylarını şöyle anlatır: Esnaf en yeni ve temiz elbiselerini giyerek kendileri için ayrılan günde bir düzen içinde padişahın önünden geçiyor, padişahın bulunduğu köşkün önüne geldiklerinde düğünün kutlu olması temennisinde bulunup bağlılıklarını arz ediyorlardı. Her esnaf kendi alayının başında kendi bayrağını, sancağını taşıyordu. Geçiş esnasında her sınıf, kendi alayının daha mükemmel ve ilgi çekici olması için bazı gösteriler yapıyor, bu

gösteriler başta padişah olmak üzere seyircilerin takdirini kazanıyordu. Bu şekilde şenliğin sonuna kadar her gün geçit gösterilerini yapıp padişaha hediyelerini sunuyor, padişah da karşılığında ihsanlarda bulunuyordu (Arslan, 1991, 29-30). Çok görkemli olan 1582 şenliğinde geçit yapan esnaf sayısı 148'dir (Uran, 1941, 35-37).

Geçit esnasında esnafın birbiriyle üstünlük yarışına çıktığını belirten Metin And, her birinin hem daha güzel hem de teknoloji bakımından en şaşırtıcı buluşu göstermeye çalıştığını söyler. Bu bakımdan yalnız esnaf alaylarının incelenmesi bile Türklerin o dönemde sanat ve teknoloji bakımından ne denli ileri düzeyde olduklarını ortaya çıkarır (And, 2020, 303).

Romanda da esnaf alaylarının geçişi renkli bir şekilde anlatılmıştır. Topkapı Sarayı Babüselam kapısı önünden başlayarak düğünün her günü yapılacak olan geçitlerin özellikle on ve on birinci günkü gösterileri ayrıntılı şekilde tasvir edilir. At Meydanı'ndaki geçit şöyle anlatılmıştır:

Esnaf kollarının neşe ve şetareti görülmeye değerdi. Mandaların çektiği büyük arabalar üzerinde, sanki bir gösteride değillermiş, seyirciler orada hiç yokmuş gibi gündelik işlerini yapar vaziyette maharet gösteriyor, çalışıyor, terliyorlardı. Neccarlar meydan almış, haykırarak ilerlediler:

“Bre tahta getir, bre enseri getir, bre gönyeyi ver, ha uşak tut ucunu, çak çak çakalım... Çak çak çakalım...”

Onları bastırmak için rakipleri duvarcılar bağıryordu:

“Taş getir hah! Tekne getir hah! Çamur getir hah!.. Kerpiç olsun hah... Bak bak bakalım... Bak bak bakalım...”

Bıkkıcılar, sıvacılar, keresteciler, kireççiler, löküncüler, kiremitçiler, kurşuncular, badanacılar... Her bireri sırayla esnaf alayına katılıyor nice evler yapıyor, nice kaşaneler çatıyorlar, boyuyorlar, dösüyorlar ve Sultan ile halkına mesleklerini tanıtıyorlardı (Pala, 2022, 227-228).

Düğünün on birinci günü geçit yapacak esnaf alayının sırası da romanda şöyle verilmiştir: “Aktarlar, bakkallar, bezzazlar, bezirganlar, çakşırcılar, değirmenciler, hallaçlar, kâğıtçılar, kalaycılar, kavaflar, kunduracılar, mumcular, yaycılar, okçular, nalçacılar, yorgancılar ve zergerler” (Pala, 2022, 249-250).

V. Gösteriler, Eğlenceler, Oyunlar

Osmanlı saray şenliklerinde halkı eğlendirmek, şaşırtmak ve kalabalıkların hayranlık duyacakları gösteriler icra etmek için hüner sahipleri günler öncesinden hazırlık yapardı. Padişahın ve saray erkânının önünde yapılan gösterilerde ise fennin imkânlarından yararlanarak yeni, daha önce yapılmamış gösterilerin icra edilmesine gayret edilirdi.

Sûrnâmelerde bu gösteri ve eğlencelerin anlatımına geniş yer ayrılmıştır. Hüner isteyen gösteri ve oyunların anlatımı sayesinde devrin eğlence kültürüne ait pek çok unsur tespit edilebilmektedir. Mehmet Arslan, hüner sahiplerinin önceden tayin edilmiş günlerde bazen gece bazen gündüz,

özellikle ziyafetler sonrasında meşaleler, ışık gösterileri ve kimi zaman da müzik eşliğinde sanatlarını icra ettiklerini belirtir. Göstericiler ülke içinden davet edildiği gibi diğer ülkelerden de davet edilmekteydi ve hüner gösterme bakımından aralarında bir rekabet söz konusuydu (Arslan, 2008, 253). İskender Pala da Padişah'ın şehzadelerinin sünneti münasebetiyle düzenlediği şenliği anlatırken eğlendiren, şaşırtan ve hayranlık uyandıran gösterilere yer vermiştir. Bu hüner sahiplerinin bazıları ayrıntılı tasvir edilmiş, bazılarının da yalnızca adları anılmıştır. Romanda tespit edilen bu gösterileri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

V.1. Hüner Sahiplerinin Gösterileri

- Canbaz

Romanda canbaz olarak özellikle Mısırlı Hacı Mehmet'in ismi anılmaktadır. Düğünün farklı günlerinde farklı gösteriler yaparak halkı eğlendiren Hacı Mehmet, bir gösterisinde başının üzerinde taşıdıklarıyla şaşkınlık uyandırır. Başının üstüne önce küçük bir fincan, onun üstüne testi, testinin üstüne küpçe, küp, davul ve sancak-ı şerif koymuş; bunları kollarına, omuzlarına paylaştırarak köçekler gibi oynamıştır. Hacı Mehmet bir başka gösterisinde ise kılıçlar ve hançerlerle hüner gösterir. Kafiyeler uydurarak hançerleri beline kemer yapar: "Çember kemerine uygun, beli ince, çember kemerince, kemeri ince belince..." (Pala, 2022, 317)

- Hokkabaz

Bir tür gözbağcılık olan hokkabazlıkta türlü oyunlarla izleyicileri şaşırtmak amaçlanır. Romanda bir hokkabazın olağanüstü gösterisi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Akşam vakti sokaklarda insanlar eğlenirken kalabalığın önünü kesen bu hokkabaz "Lezzetler kısım kısım" diye bağırarak dikkat çeker. Sırtına bir Bektaşî abası giyerken bir anda yüzü pamuklanır ve aksakallı bir Bektaşî babasına dönüşür. Yanık bir sesle Bektaşî gülbangı okurken bir taraftan da hırkasının altından kap kap sıcak yemekler çıkarıp etrafa dağıtmaya başlar. Bakır kaplardaki yemekler ve buz kâselerdeki zerde tatlısı halk tarafından kapışılır. Daha sonra bir Kerbela mersiyesi okumaya başlayan hokkabaz, bu sefer koynundan beyaz güvercinler çıkarıp uçurur. Bir başka gösterisinde ise hırkasının eteklerini meydana yayar ve kendi de altına girer. Bir müddet sonra başını kaldırdığında otuz kadar lüleden sular fişkırmaya başlar ve yükselen sular seyircileri ıslatır.

- Yılanbaz

Yılanlarla gösteri yapan yılanbazlar, halkta korku ve heyecan yaratarak hünerlerini sergilerler. Romanda yılanbazların gösterileri şöyle anlatılır: "Her birerinin omuzlarında, bellerinde, kollarında dolam dolam olmuş iri yılanlar ile kâh halkın üzerine yürüyor gibi yaparak, kâh yılanı ellerinden kaçırırvermiş gibi sendeleyerek bilhassa kadınların yüreklerini ağzlarına getiriyorlardı" (Pala, 2022, 212).

Romanda At Meydanı'ndaki şenlikler anlatılırken canbaz, hokkabaz ve yılanbazların dışında diğer hüner sahiplerinin de gösteriler yaparak halkı eğlendirdiklerinden söz edilmiş ancak ayrıntı verilmemiştir. Bu hüner sahipleri şunlardır: hayalbazlar, çivibazlar, telbazlar, kâsebazlar, sinibazlar, kadehbazlar, yumurtabazlar, kâğıtbazlar, aynabazlar, şimşirbazlar, çemberbazlar, tasbazlar, çanakbazlar, külahbazlar, kayışbazlar, şişebazlar (Pala, 2022, 227)

V.2. Tiyatral Gösteri

- Parçalanmış Adam

Bu tiyatral gösteride halkın korku, acıma ve merak duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Önce şenlik alanında bir feryat duyulur. Herkesin merak ettiği bu ses giderek yaklaşır ve sesin bir öküz arabasından geldiği anlaşılır. Sahibi tekerlerine insan sesi çıkaracak bir düzenek kurmuştur. Arabanın üstünde ise kolu, bacağı parça parça edilmiş bir ceset görüntüsü vardır. Halk çığlık atıp kaçışırken kağının etrafındaki tulumcular, bir yandan ağlayıp dövünerek heyecanı arttırırlar, diğer yandan kimsenin arabaya yaklaşmasına fırsat tanımazlar. Cesedin sırrını merak eden kalabalık, arabanın ardından gitmeye başlar. Arabacı bir çınar ağacının altında durur ve çınarın dallarına dört ip sarkıtıp her birine -sözde- ceset parçalarına bağlar. İplerin dördünü birden çektiğinde arabadaki kanlı uzuvlar çığlıklar eşliğinde hareket eder ve dört adam ağaca asılır gibi ayağa kalkar. Halk büyük bir şaşkınlık yaşar. Bu adamların kiminin kolunu kiminin ayağını, kiminin başını, kiminin de göğsünü ve karnını kırmızıya boyayıp arabada tek bir ceset gibi yattıkları anlaşılır. Bu dört adam, halkın şaşkın bakışları arasında birden rakkaseler gibi oynamaya, aynı anda ellerindeki hançerlerin ucunda ikisi hokka, ikisi tabak çevirmeye başlar. Böylece halk gördüğü manzarayı unutup eğlenmeye devam eder.

V.3. Sportif Oyunlar-Savaş Oyunları

- Yağlı Direğe Tırmanma

Yağlı direğe tırmanma gösterisi, surnâmelerde rastlanan oyunlardandır. İntizâmî'nin *Sûrnâme*'sinde At Meydanı'na iki sütun dikildiği, bunlardan birinin yağlandığı belirtilir. Bu direğin tepesine ulaşmak için pek çok kişi uğraşmış, ancak başarılı olamamıştır. Nihayet zayıf bünyeli bir kişi çıkmayı başarmış, direğin tepesinde padişaha dua etmiş ve ihсанlara nail olmuştur (Arslan, 2009a, 90).

Romanda da bir yağlı direk oyunu ayrıntılarıyla anlatılır. Defterdar bu geleneksel gösteriyi Padişah'a sunacağı hediye bir ön gösterisine dönüştürmeyi planlamaktadır. Buna göre, hediye olarak takdim edilecek üç bin yeni altının üç yüz adeti bir testi içinde yağlı direğin tepesine bağlanacak, okçuların testiyi kırmasıyla altınlar halk tarafından yağmalanacaktır. Böylece hem düğüne eğlence katılmış olacak hem de halkın yeni altını tanınması sağlanacaktır.

Düğünün on üçüncü günü öğle namazından sonra Padişah'ın teşrifiyle gerçekleştirilecek gösteri için hazırlıklar tamamlanır. Gönüllüler bir düzen içinde sıraya sokulur. Domaniç ormanlarından kesilip getirilmiş devasa direk zımparalanmış, cilalanmış ve daha sonra da yağlanmıştır. İstihkam ve lağımıcılar halatlara asılıp direği dikerler. Gösteri başlar. Gönüllülerden kimse yağlı direğe tırmanamaz. Nihayet Tersane zindanından ufak tefek bir mahkûm getirilir ve mahkûm rahat bir şekilde tırmanarak içi altın dolu testiye direğin ucuna sabitler. Cündilerin okları neticesinde kırılan testideki altınlar halkın üzerine dökülür ve halk birbirini çığneyerek yağmaya başlar.

- Kale Savaşları

Şenliklerde kahramanlık gösterisi olan savaş oyunları da dikkat çeker. Gösteriler genellikle biri sembolik olarak düşman kalesi olan iki kale arasında gerçekleşir.

Romanda yeniçerilerin hazırladığı bir savaş oyunundan söz edilmiştir. Ortalar ve bölükler olarak ikiye ayrılan yeniçeriler, bir kale kurup kuşatacak ve savunacaklardır. Bir kısmı At Meydanı'ndaki eski Bizans Hipodromu'nun kalıntılarını kullanarak bir kale inşa eder, diğer kısım da bu Bizans kalesini ele geçirmeye çalışır.

- Savaş Gazilerinin Gösterileri

Romanda sözü edilen bir başka kahramanlık gösterisi de savaş gazilerine aittir. At Meydanı'nda Müslüman ve gayr-ı müslim ahalinin şaşkınlıkla izlediği bu gösteride savaşçılar, ağızlarına alevler alarak bedenlerine şişler geçirerek kol ve bacaklarına hançerler saplayarak eski Bizans Hipodromu'nu at üstünde dolanırlar.

VI. Derya Şenlikleri-Ateş Gösterileri

İşık ve ateşle yapılan gösteriler, Osmanlı şenliklerinin ihtişamlı bir bölümünü oluşturur. Sûrnâmelerde "Âteş İşleri" ya da "Donanma" olarak anılan bu şenlikler akşamları deniz kıyısında yapılıyor, böylece kandillerin ve havai fişeklerin daha görkemli görünmesi sağlanıyordu.

Romanda şenliklerin on ikinci günü, programda "Akşam namazını müteakip, karaların ve denizlerin Sultanı efendimiz huzurunda derya şenlikleri!" (Pala, 2022, 168) şeklinde ilan edilmiştir. Şenlik öncesi yemek verilecek, yemeğe katılanlar hediyelerini akşam sunacaklardır. Tersane azaplarının gösterileri de o gündür.

Tersane Bahçesi'nde gerçekleşecek olan bu eğlencelere Padişah'ın özel bir önem verdiği, fen ve ilimde yeni gösteriler icat ettikleri için tersane efradını takdir ettiği vurgulanır. Memleketin yüz akı sayılan bu şenlikleri bütün İstanbullular heyecanla beklemektedir.

Sultan'ın seyir köşküne teşrifi şerefine atılan havai fişek, gökyüzüne çıkıp sahte bir güneş gibi her yeri aydınlatır. Halk, geceyi gündüze çeviren bu "sahte güneş"ten gözlerini alamaz. Birden ışığın tepesinde bembeyaz bir

heyula belirir. Bu, çınar ağacı ebadında patiskadan bir kubbedir. Sağında da minaresi görülür. Gökyüzündeki camiye görenlerin çılgınlıkları, alkışları, ısıkları birbirine karışır. Halkın bir kısmı, Sultan'ın mübarek düğününe gökten meleklerin katıldığını düşünürken Tersane emini Padişah'a gösteriyi bilimsel olarak açıklar ve takdirlere mazhar olur. O esnada denizde, seren direğinin üzerinde on arşın çapında döner kümbet bulunan bir sal belirir. Kümbetin üzerinde zümrüt renkli kandiller vardır. Sahte güneşin son ışıkları kümbetin kandillerini yaktığı sırada büyük bir maytap patlamasıyla ateş gösterileri devam eder. Sal, seyir köşküne yaklaşır Sultan'ı selamlar. Eğlence, denizdeki maytap gösterileriyle devam eder. Akabe fişekleri, içinde bin kadar kandil olan badaluşka ve kestane fişekleri gökyüzünü güneş gibi aydınlatır.

Tersane Bahçesi'ndeki bir başka gösteride Sultan, havai fişeklerin dua cümlesi yazan mahyalarını izler. Tersane leventleri gündüz canbazların kullandığı ipleri kullanarak havada mahya gemileri yürütmektedirler.

İlerleyen saatlerde, o güne dek görülmemiş bir maytap kümesi gökyüzünü aydınlatırken Haliç'in ortasında sırtına insanlar almış devasa bir balık görülür. Bu dev balık, sırtından fıskiyelerle su saçarak Sultan'ın önüne gelir, son bir hamleyle karaya su sıçratarak halkı coşturur. Daha sonra üstündeki adamlar tek tek balığın karnına girerler ve balık denizin içinde kaybolur. Gösterinin ihtişamı karşısında halk, tersane neferlerine dualar eder. Havai fişekler, denizde kurulan cambazhane, tersane neferlerinin deniz oyunları gece boyu devam ederken Sultan, şehzadeleri ve devlet erkânı seyir köşkünde gösterileri gururla izlemektedir.

VII. Musiki-Raks

Şenliklerde müzik ve raks, düğünün her aşamasında halkı coşturmak için önemli bir işlev görür. Sûrnâmelerde hanende, sazende, rakkas ve çengiler eğlencenin önemli bir unsuru olarak yer alırlar.

Romanda da musiki ve raks, gösterilerin ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle nahıllar yürütülürken her yüz metrede bir değişen sazendeler ve sazlarının göğe çıkan sesi ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir: "Önce neyzenler icraya başladı. Onu musikâr izledi. Ardından daire ve kudümzenler, sonra birbiri ardına tanburiler, kanuniler, çartacılar, ravzacılar, şeştarcılar, kopuzcular, kara düzenciler, yonkarcılar, yeltemeciler, barbutçular, ıklıkçılar, sünderciler, çöğürcüler..." (Pala, 2022, 348). Enstrüman çeşitliliği ile dikkat çeken sazendelerin icralarından sonra halk coşkulu tezahüratlarda bulunmuştur.

Romanda, o zamana kadar Osmanlı ülkesinde çoğunluğun tanımadığı Batı kökenli bir saza da yer verilmiştir. Sultan'a hediye edilen büyük saatin körüklü bir orgu vardır ve Kazasker hediyesini sunarken kızı Visal Banu, Padişah'ın huzurunda bu orgu çalar. Meydanda önce büyük bir sükûnet olur, daha sonra da alkışlar ve dualar yükselir.

VIII. Hediyelerin Takdimi

Osmanlı saray düğünlerinde hediyelerin veriliş şekilleri ve değerleri; devrin kültür hayatını, ihtişam ve zenginliğini göstermesi bakımından büyük önem taşır. Sûrnâmelerde de bu takdime önem verilmiş, padişaha sunulan hediyeler ve özellikleri ayrıntılarıyla anlatılmıştır (Arslan, 2008, 177).

Romanda, düğünün onuncu gününden itibaren küçük rütbelerden büyük rütbelere doğru Sultan'a hediye takdimlerinin başlayacağı belirtilir. Buna göre hediye takdimlerinin programı şöyledir: "On birinci günde şeyhülislam ve ilmiye sınıfı, on ikincide yeniçeri ve asker sınıfı, on üçüncüde defterdar ve akçeyle iş görenler sınıfı, on dördüncüde kazasker ve adalet sınıfı, on beşincide de veziriazam ve diğer vezirler hediyelerini sunacaktı" (Pala, 2022, 231).

Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası'nda Padişah'a sunulan hediyeler, bir düğün geleneği olmasının yanında romanın temelindeki çatışmayı oluşturması bakımından da önemlidir. Vezir olabilmek için en güzel hediyeyi sunma çabasındaki Kazasker ve Defterdar, roman boyunca birbirleriyle rekabet hâlinindedirler. Kazasker, Padişah'ın saatlere olan ilgisinden yola çıkarak Paris'e eşsiz bir oturma saat ısmarlamıştır. Defterdar ise Kırım'da atadan kalma neyi varsa satıp altına dönüştürmüş, Padişah'a üç bin yeni altın sunarak onun takdirini kazanmayı amaçlamıştır. Ancak işler planladıkları şekilde gitmez. Bu iki devletli, geçmişte yaptıkları kötülükle romanın sonunda yüzleşirler.

Sonuç

Osmanlı sarayında doğum, sünnet ve evlenme vesilesiyle düzenlenen düğün ve şenliklerin anlatıldığı sûrnâmeler, Klasik edebiyatımızın önemli bir türü olmasının yanı sıra kültür tarihine dair içerdiği bilgilerle de son derece kıymetlidir. Devrin yeme-içme, giyim-kuşam ve eğlence anlayışı bu eserlerden takip edilebilir. Sûrnâmelerden elde edilen bilgiler, Osmanlı Devleti'nin o devirdeki siyasi, iktisadi, ilmi ve toplumsal yapısını tespit etme hususunda tarihi kaynaklara destek olacak niteliktedir. Bu eserlerin, yeni nesillere geçmişin eğlence kültürünü tanıtmaya işlevi de vardır. Bugünün anlaşılması, geçmişin idrakiyle mümkündür. Toplumu ayakta tutan kültürün bir parçası olan düğün ve şenliklerin geçmişi, her yönüyle sûrnâmelerde yer almaktadır. Bu eserlerin yeni nesle hatırlatılması -eserlerin dili ve değişen toplumsal yapı nedeniyle- günümüz enstrümanlarıyla mümkün olacaktır. Bu makalede, günümüzde çok okunan edebî türlerden "roman"la aktarılan bir "sûrnâme" anlatan İskender Pala'nın *Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası* adlı eseri incelenmiştir. İçerdiği çatışmalarla bir macera romanı olan eser, olayların geçtiği zaman itibarıyla bir Osmanlı düğününün başından sonuna tüm ayrıntılarını içermektedir. Sûrnâmelerde anlatılan davetiyenin hazırlanmasından ziyafetlere, şenlik alanlarının düzenlenmesinden eğlence ve gösterilere, geçit alaylarından hediye sunumlarına kadar tüm ayrıntıların romanda yer aldığı görülmüştür. Bu yönüyle "mensur bir sûrnâme" olarak da

okunabilecek eser, Osmanlı devri eğlence kültürünü yeni nesle göstermek bakımından önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Kaynakça

- And, Metin. *Kırk Gün Kırk Gece-Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Arslan, Mehmet. "Osmanlı Saray Düğünlerinde Esnaf Alayları". *Milli Folklor Dergisi* 12 (1991), 27-31.
- Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri I - Manzûm Sûrnâmeler*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2008.
- Arslan, Mehmet. "Osmanlı'da Bir Muhteşem Şenlik: Şehzade Sultan Mehmet'in (II. Mehmet) Sünnet Düğünü". *Türkler*. 11/1698-1723. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- file:///C:/Users/user/Downloads/Turkler_Cilt_11_pdf.pdf (E.T. 22.05.2023).
- Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2 - İntizâmî Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009a.
- Arslan, Mehmet. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3- Vehbi Sûrnâmesi*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009b.
- Aynur, Hatice. "Surnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surname>
- Nutku, Özdemir. *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Nutku, Özdemir. "Nahil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahil>
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pala, İskender. *Surnâme-Bir Osmanlı Mâcerası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.
- Uran, Hilmi. *Üçüncü Sultan Mehmed'in Sünnet Düğünü*. İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, 1941.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Nahil ve Nakil Alayları". *Bellekten* 40/157 (1976), 55-70.
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/72279/1166182>
(E.T.22.06.2023)